

hozzá a részletes leíró és elemző kutatási eredmények. A kutatás fontos feladata volt a Kecskemét határában található vasúti és kapcsolódó közlekedési létesítmények részletes bejárása, felmérése, dokumentálása. E vizsgálatokhoz a történeti források és a személyes emléanyag összekapcsolása, egymást kiegészítő kezelése volt a lepraktikusabb. Fontos forrásokat jelentettek továbbá a statisztikai anyagok, levéltári-adattári dokumentumok, menetrendek, sajtóforrások, tárgyi hagyatékok. A dolgozat anyagának több mint fele ugyanakkor saját, 2010–2014 között végzett terepmunkán alapszik. A kirajzolódó gazdasági-társadalmi képet árnyalja a rokon tudományterületek szakirodalmának használata, a nemzetközi szakirodalom bevonása pedig távlatot ad neki. Jelen vasútnéprajzi kutatások a szórványos előmunkálatok után az utóbbi néhány évben megélnékült szervezett kutatómunkához és muzeológiai érdeklődéshez kapcsolódnak hozzá”. A részletek kifejtése persze nem lehet a recenzens feladata, de hárító gesztusát jóvátenni szándékozva fölhívja a figyelmet a doktori értekezés elektronikus elérhetőségére: <https://docplayer.hu/2476177-1-eotvos-lorand-tudomanyegyetem-bolcseszettudomanyi-kar-doktori-disszertacio-molnar-gergely-a-vasut-hatasa-a-kozlekedes-re-arumozgasra.html>

Életmód, közlekedés, szállítás, gazdaság, eszközök, szervezeti formák, tájbelakási és tájhasználati módok... – erendően is klasszikus néprajzi, etnográfiai, etnológiai tárgykörök. Molnár Gergely munkájában bizonyossággá lett az is: lehetséges a technológiatörténet, a közlekedési utak és közúti motorizáció mellett a „vasúthoz kapcsolódó átmeneti munkásrétegek”, a „vasút és a köznép közötti konfliktusok”, a vasúti közlekedéshez közeli társadalmi csoportok, vasutaspályák, szertartások és rítusok, röviden tehát géprajz és néprajz találkozási pontján olyan kutatási tárgykört megjelölni, melyben a vasúti közlekedés néprajzi hatásai változó korok tükrében és még változóbb társadalmi kölcsönhatásokban mutathatók fel. Molnár Gergely értekezése ezt látványosan megtette. Ezzel pedig talán a jövőendő etnológiai szempontok kialakításához is hivatkozási alapot teremtett, s ha nem is éppen „talpfákat rakott le”, de a turizmusban, társadalmi közlekedésben és kultúráközi átmenetekben rejlő kutatási szempontokat rögzítette oly módon, hogy azoknak muzeológiához, történeti összehasonlításához, szokásnéprajzot kibővítő viselkedésmódokhoz akkor is meghatározó közük van, ha csupán a magyar Alföld egy mozgáshatárát jelölte meg kutatása tárgyaként.

A. Gergely András

Megkomponált díszek a kultúra szövetén

Bodó Julianna (szerk.): Szimbolikus térhasználat. Székelyföldi változatok.

KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Státus Kiadó. Csikszereda, 2021. 378 old.

A romániai államszocializmus hosszú évtizedeit követő rendszerváltást követően ismét alkalom adódott a szabad gondolkodásra, önkifejezésre mind egyéni, mind társadalmi szinten. A nemzeti kisebbségek számára új lehetőségek nyíltak szimbólumaik használatára, hagyományaik gyakorlására, identitásuk megerősítésére. A székelyföldi emlékműállítás gyakorlata is ebbe a folyamatba írható bele. A különböző településeken egymást követik azok az ünnepségek,

amelyek során az adott nemzeti kisebbség szimbolikusan újra elfoglalja a tér egy kijelölt szeletét, hogy emléket állítson egy számára fontos történelmi szereplőnek vagy eseménynek. A *Szimbolikus térhasználat. Székelyföldi változatok* című kötetben szereplő tanulmányok ezt a jelenséget járják körül, és vizsgálják az emlékműállítási folyamatok antropológiai hátterét, valamint a lokális/nemzeti identitásépítési attitűdöket.

Tőke Sugárka (1996) – doktorandusz, Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, t.sugarka@gmail.com

A kötet szerkesztője Bodó Julianna antropológus, a csíkszeredai Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem professzora, a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának kutatója. Fő kutatási területe a szocializmus és a rendszer-váltást követő időszak ünnepeinek antropológiai vizsgálata. Emellett a társadalom privát és nyilvános szféráinak ünnepi szokásai is érdeklődésének tárgyát jelentik, valamint az utóbbi években felerősödött munkamigráció problémája is foglalkoztatja. A kötet szerzőinek sorát gyarapítják továbbá Bíró A. Zoltán antropológus, egyetemi tanár, Gagyi József, szociográfus, egyetemi tanár, Oláh Sándor antropológus, valamint a Sapientia EMTE diákjai.

A jelenlegi kutatás három évtizedes múltra tekint vissza. A munkafolyamat elsősorban a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében zajlott. A kötet előzményeként lehet említeni az *Átmenetek. A mindennapi élet antropológiája* című folyóirat tanulmányait. Ugyancsak *Átmenetek* főcím alatt jelent meg a *Tegnap és ma. Romakutatások a székelyföldi térségben* című tanulmánykötet. Ennek második kiadása az itt ismertetett mű.

A 378 oldalas könyv a már említett kutatói központ és a csíkszeredai Státus Kiadó gondozásában jelent meg. A borító letisztult formavilága geometrikus alakzatok mentén épül fel: türkizkék és zöld egymásba metsződő háromszögek ritmusa képezi a kompozíciót. A koncepció nemes egyszerűséggel utal a kötet tartalmára: átmenetek egyik korszakból a másikba, átfedések a társadalom olykor ellentétesnek látszó szférái között, finomhangolási lehetőségek bevettnek hitt narratívák esetében.

Más tudományterületek berkeiben születtek olyan kutatások, amelyek a szocializmus építészétét, képzőművészetét, akár emlékhelyeit és eseményeit is vizsgálták, de ezek inkább politikai, történelmi, művészettörténeti megközelítésű munkák. Ezen kötet hiánypótlónak nevezhető abból a szempontból, hogy az antropológia szempontjából közelítve, társadalmi attitűdökre rákérdezve vizsgálódik és teszi árnyaltabbá tudásunkat az adott korszakról és egy specifikus régióról.

A könyv két fő egységre tagolódik. Az első részben a fent említett kutatók tanulmányait olvashatjuk.

Ezek egyrészt a téma elméleti megközelítésére, fogalmi keretrendszerének kialakítására fektetik a hangsúlyt, másrészt esettanulmányokon keresztül szemléltetik a szimbolikus térfoglalási eljárások lehetséges, egyedi változatait. A kötet második felében a Sapientia Egyetem hallgatóinak szakdolgozatait olvashatjuk, amelyek szintén az előbb említett témakörbe illeszkednek.

Az alábbiakban a kötet fő gondolatmeneteit, tartalmának lényegi elemeit fogom szemléltetni. Az első tanulmányban Bodó Julianna és Bíró A. Zoltán a szimbolikus térfoglalási eljárások bemutatásakor arra kíváncsiak, hogy mit mondanak el ezek az eljárások az adott társadalom szerveződéséről a Székelyföldön. Más erdélyi tájegységekhez hasonlóan, ezen a területen is egyaránt élnek románok és magyarok. Ebből adódóan gyakran szül konfliktust az, hogy mindkét fél a saját jelentéseivel akarja felruházni a tér egyazon szeletét. A szimbolikus térfoglalásra több lehetséges mód kínálkozik, ezekből említék néhányat a következőkben. A hatvanas években az emlékházak éltek fénykorukat. Ezeket általában egy-egy település híres írójának, költőjének, közéleti személyiségének állítják, egy etnikailag sajátjának érzett területen. A székelyföldi régió bővelkedik ilyen terekben, amelyek látszólag egyformák, sematikusak, valami időn kívüli állapotban léteznek. A létrehozók célja inkább az lehetett, hogy társadalmi gyakorlattá tegyék a tömeges zarándoklatot az ilyen terek között. Egy másik gyakori eljárás, hogy az idegen környezetben élő elit „szigetet teremti” maga köré iskola, művelődési ház formájában, ahová kizárólag a saját etnikumához tartozók nyerhetnek belépést, ezáltal hosszú távon csökkentve vagy teljesen megszüntetve a kommunikációt a többségi nemzet képviselőivel. A mediátorszerep működtetésének eljárása általában egy spontán koreográfia formájában történik, a hely szimbolikus jellegének megerősítése céljából. A mediátor szerepét igen gyakran szobrok, emlékművek töltik be, körük szerveződik az ünnepség.

A kiegyezésem párhuzamosság az „egyed neked, egyed nekem” elvén alapszik. Feszült helyzetekben alkalmazzák, lényege az, hogy semleges területen, egyenlő arányban mindkét szembenálló

fél megjelenítheti a maga szimbólumait. Az eljárás szemléletes példája a csikszeredai Petőfi–Bálcescu-szoborpáros. Ennek ellentéte a vetélkedő párhuzamosság, amikor a közös területen az egyik fél az általa létrehozott emlékművel szándékosan „elnyomja”, negligálja a másikat. A bálványteremtési gyakorlat során a kulturális hagyomány némely kiemelt alakja köré kultuszt teremtenek, majd ezeket a helyeket meglátogatva eszmeileg tölthető fel a látogató.

A szimbolikus térfoglalási eljárások nagymértékben függenek a kontextustól, a környezet milyenségétől, amelyben létrejönnek. A szerzők szerint úgy is tekinthetünk az említett eljárásokra, mint rátétekre, megkomponált díszekre a kultúra szövetén. Ez a felfogás a különálló esettanulmányok gondolatosságában is végigkövethető: kiemelten foglalkoznak a környezeti és társadalmi háttér, valamint ezek összefüggéseiben létrejövő emlékhelyek, események organikus viszonyával.

A Szimbolikus térhasználat változó szerepben című tanulmány a rendszerváltástól kezdve két évtizeden keresztül követi végig a szimbolikus térfoglalási eljárások társadalmi szerepének alakulását. A rendszerváltást követő években a kitörés, a rehabilitáció jellemezte a társadalmi cselekvés új formáit. A vizsgált régióban az elsődleges cél a lokalitás megerősítése volt. Erre többfajta lehetőség is kínálkozott. Egyrészt régi emlékhelyeknek tulajdonítanak megnövekedett jelentőséget azáltal, hogy egyre több funkcióval látják el azokat. A madéfalvi Siculicidium emlékmű esetében is ezen folyamatnak lehetünk tanúi. Másrészt új emlékművek, emlékhelyek alapításában sincs hiány, erre kiváló példa a csikszentdomokosi Márton Áron-emlékhelykomplexum: iskolát és múzeumot avattak a püspök tiszteletére, számos eseményt, konferenciát szerveznek ezek keretein belül. Egy másik tendencia az, amikor a közösség előljárói egy kiemelt helyhez akarnak egy fontos személyiséget vagy eseményt rendelni, és ezáltal hozni létre egy emlékhelyet. Itt előfordulhat, hogy a próbálkozás nem talál célba, és a helyi közösség nem tudja magáénak érezni az új jelentőséggel felruházott teret. A szimbolikus térhasználat újabb trendjeiről azonban elmondható, hogy egyre átgondoltabb, pragmatikusabb módon hoznak létre

emlékhelyeket, amelyeknek az elsődleges céljai közé tartozik a szórakoztatás és a nagyobb tömegek vonzása.

Bármennyire is tekintélyparancsoló és szigorú volt a szocializmus időszaka, átjárási lehetőségek úgyis adódtak a társadalom hivatalos és privát szférái között. Erre a területre terjed ki a harmadik tanulmány, amely egyúttal a társadalom lenti és fenti szféráinak a működését is körüljárja az 1980-as évektől a rendszerváltásig. A szerző, Bodó Julianna szerint az egyik lehetséges átjárási lehetőség olyan ünnepek alkalmával adódhatott, mint a tanévnyitó, amikor ugyan elhangzott a formális beszéd, de olyan módon, hogy mindenki tudta, hogy mit kell érteni a hivatalos mondatok mögött.

Gagyfi József következő két esettanulmánya egy máréfalvi emlékmű és egy marosvásárhelyi köztéri szobor állításának folyamatát és azok körülményeit elemzi. A marosvásárhelyi Bernády György-szobor előkészítésének és felavatásának menetét rendkívüli módon bonyolította a feszültségekkel telített román–magyar viszony.

A rendszerváltás után az iskolanévadó ünnepek is egyre szélesebb körökben valósultak meg. Az erről szóló tanulmány szerzője, Oláh Sándor ennek a trendnek az okát keresi, illetve a névválasztásban szerepet játszó más tényezők felderítésére vállalkozik. Az egyik következtetése az, hogy ezáltal akarnak valamiféle folytonosságot, kontinuitást, hagyományt teremteni a közösség életében.

Az Emlékmű – jellemp – identitás. Esettanulmány egy emlékmű újjáépítéséről című értekezés egy lövétei emlékmű átköltöztetésének alaposan eltervezett, de hosszadalmas folyamatát tárgyalja a szocializmus idején. A rendkívül körülményes vállalkozásnak a helyi közösség számára identitásfenntartó jelentősége volt. Az esemény bizonyos mozzanatai az államszocializmus működésének tágabb kontextusában is értelmezhetők: a lenti szféra igyekszik kijátszani a fentit, a hatalmi szféra szabályait, hogy ezáltal biztosítsa saját identitását.

Bíró A. Zoltán *Ünnep és narráció* című szövegében az atyhai Mária Magdolna-napi búcsú keretein belül vizsgálja az ünnepnek az identitás- és közösségformáló erejét. A téma azt a kérdést is felveti, hogy

mennyire van megtartó ereje a helyi közösségnek abban az időszakban, amikor a külföldi munkavállalás lehetősége külföldre csábítja a fiatalokat.

A nyilvánosság és a privát szféra dichotómiája állandó, visszatérő témáját képezi a tudományos gondolkodásnak. Bodó Julianna *A nyilvános és a privát. Az ünnep szerepe a szocialista nyilvánosság és a privát szféra működésében* című tanulmánya a romániai szocializmus ünneplési szokásain belül vizsgálja a két terület komplex viszonyát. Arra a következtetésre jut, hogy a vizsgált időszak tárgyalásakor feltétlenül szükséges bevezetni egy harmadik kategóriát, éspedig a hivatalosság szféráját, ahhoz hogy adekvát módon értekezessünk az akkori társadalom működési elvéről.

A magánszféra kereteiben szervezett ünnepekre kevés alkalmat engedett meg a szocializmus rendszere. Az egyik ilyen kivételes ünnep a lakodalom volt. Bodó Julianna *A magánszféra ünnepe a szocializmus időszakában* című írásában az említett eseményről mint térépítési, térhasználati gyakorlatról beszél. Összehasonlítja a vidéki és a városi lakodalmakat, és arra a következtetésre jut, hogy mindkét esetben a hagyományoknak megfelelően akartak új valóságot építeni, de ez a városi környezet esetében kevésbé tudott megvalósulni. Mégis ennek mellékvetületeként lehetőség nyílt az ellenséges világgal való szembenállás kifejezésére (hangoskodás, zajongás, éneklés stb.).

A kötet második részének esettanulmányai a székelyföldi vidéki környezet sajátos ünnepeivel és

emlékműállítási szokásaival foglalkoznak. Többek között olyan témákba nyerekhetünk betekintést, mint a lövétébányai bányászemlékmű felavatása és a köréje szerveződő ünnep, húsvéti határkerülés Madéfalván, március 15-e megünneplése Székelyudvarhelyen, a gyergyószárhegyi keresztalja zarándoklata a csíksomlyói búcsúra és a lövétei kortárstalálkozók szerepe a helyi identitásépítés folyamatában.

Összegzésként a könyv érdemei közül a következőket emelném ki: a tárgyalt régióban otthonosan mozgó olvasó számára is új megvilágításban tüntet fel bizonyos, már ismert eseményeket, akár hétköznapi, akár ünnepi élethelyzeteket. Megragad egy eddig kevésbé kutatott társadalmi jelenséget, amely a közelmúltban kezdődött, és napjainkig csak egyre intenzívebbé vált – az ünnepek általi szimbolikus térfoglalást, az emlékhelyek létesítésének megnövekedett fontosságát – és a mögötte levő, azt irányító emberi attitűdöknek, viselkedésformáknak teremt értelmezési keretet.

Az ismertetett könyv sokrétű alkotás, amely finoman árnyal bizonyos szembenállásokat (többségi és kisebbségi, privát és nyilvános, fent és lent stb.) és a közöttük lehetséges átjárásokat, átfedéseket. Ezen túlmenően olyan modellszerűen használható fogalom- és gondolatrendszer alakít ki, amely más tájegységek vizsgálata esetében is alkalmazható, ezáltal széles horizontot nyitva további lehetséges kutatásokhoz.

Tőke Sugárka

Két újabb kötet a romániai magyar néprajzi kutatásokról

- Keszeg Vilmos–Szakál Anna (szerk.): Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 27. Kutatástörténeti, -szemléleti és -módszertani tanulmányok. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2019. 474 old.*
Keszeg Vilmos–Szakál Anna (szerk.): Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 29. Újabb tanulmányok a romániai magyar néprajzkutatásról. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2021. 343 old.

2008-ban, a kolozsvári néprajzkutatás 110. évfordulója alkalmából került sor az első tudománytörténeti konferenciára, melyet az évek során továbbiak is

követtek a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézetének, a Kriza János Néprajzi Társaságnak, az Erdélyi Múzeum-Egyesület

Trandafir Kinga (1999) – magiszteri hallgató, Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, trandafir.kinga@yahoo.com